

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา” นั้นจัดอยู่ในกลุ่มงานวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีการวิเคราะห์ตัวแปรที่มีอยู่ในแบบจำลองกระบวนการสื่อสาร ซึ่งก็คือ “การวิเคราะห์ผู้ส่งหรือผู้ผลิตสาร” นั่นเอง ทั้งนี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องเลือกกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเข้ามาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา เพราะการทำความเข้าใจหรือการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมในโลกเชิงประจักษ์ที่สามารถสังเกตได้จากประสาทสัมผัสทั้งหลายนั้นจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาช่วยอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ เพื่อใช้เป็นแม่แบบในการนำมาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาทั้งหมด และใช้เป็นแนวทางในการนำเสนอผลของงานวิจัยนี้ อีกทั้งกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดขอบเขตความสนใจในการศึกษาค้นคว้า สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเน้นการวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ ตลอดจนศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อบทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ รวมทั้งการพิจารณาเชิงเปรียบเทียบถึงลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างบทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่อยู่ในหน่วยงานราชการกับหน่วยงานเอกชน โดยผู้วิจัยได้ยึดกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษามาเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา อันเป็นการปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจในเรื่อง “บทบาทของผู้ผลิตรายการ” ว่า มีความสำคัญต่อกระบวนการผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษาอย่างไร เพราะการผลิตรายการ โทรทัศน์รายการหนึ่งๆ นั้นไม่สามารถทำงานได้เพียงลำพังคนเดียว แต่ต้องอาศัยการทำงานที่เป็นทีมงาน (Team Work) และมีบุคลากรหลายฝ่ายหลายตำแหน่งมาเกี่ยวข้องกัน เพราะหากเกิดความตึงเครียดในการแสดงบทบาทเกิดขึ้นแล้วย่อมจะต้องส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการผลิตรายการ โทรทัศน์ ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อศึกษาก็เพื่อตอบคำถามว่า ผู้ผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษาได้แสดงบทบาทใดบ้างในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ และการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ยึดแนวคิดใดเป็นหลักบ้าง

2. แนวคิดเรื่องกระบวนการผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา ผู้วิจัยนำมาใช้ปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจในเรื่องขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการผลิตรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา

โดยจะเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมการ ขั้นติดตั้งและซักซ้อม ขั้นผลิตรายการ จนถึงขั้นหลังผลิต รายการ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อ การศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการว่า มีลักษณะเป็นอย่างไร

3. แบบจำลององค์กรสื่อสารมวลชนท่ามกลางภาวะแวดล้อมทางสังคม (The Media Organization in a Field of Social Forces) ของ McQuail เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางใน การพิจารณาพร้อมทั้งอธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อ การศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ รวมทั้งปัจจัยเหล่านั้นมีผลอย่างไรบ้าง

4. แนวคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ (Patron-client) โดยนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางในการทำ ความเข้าใจถึงลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง "ผู้อุปถัมภ์" (Patron) กับ "ผู้รับ อุปถัมภ์" (Client) ที่มีอยู่ในระบบการทำงานแบบสังคมไทย ซึ่งจะมามีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาท ของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่อยู่ในหน่วยงานราชการกับหน่วยงานเอกชนด้วย

ก่อนที่จะพิจารณาบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานี้ เพื่อเป็นการปู พื้นฐานในการทำความเข้าใจเรื่อง "บทบาทของผู้ผลิตรายการ" ว่า มีความสำคัญต่อกระบวนการ ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาอย่างไรนั้น เริ่มด้วยการทำความเข้าใจคำว่า บทบาท หรือ Role ในภาษาอังกฤษมาจากคำว่า *role* ซึ่งเป็นภาษาฝรั่งเศส แต่ความจริงมีรากศัพท์มาจาก ภาษาละติน คือ *Rota* หมายถึง วัตถุทรงกลมทั้งหลาย ซึ่งคำนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า *Roll* ใน ภาษาอังกฤษด้วย ดังนั้นจึงแปลว่า กลิ้ง หรือวัตถุทรงกลมก็ได้เหมือนกัน

คำว่า บทบาท ในภาษาไทยหมายถึง การหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนหรือแบ่งงานกันทำตาม ที่ได้ตกลงกันหรือได้รับมอบหมาย โดยมักจะไม่มีกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เป็นที่ รู้กันโดยธรรมชาติ เช่น บทบาทผู้นำจะต้องเป็นของคนแข็งแรงและพูดจาเสียงดัง หรือจะรู้กัน โดยจารีตประเพณี เช่น บทบาทของพ่อแม่จะต้องตั้งสอนอบรมลูกให้เป็นคนดีมีอนาคต หรือ รู้กันโดยจริยธรรม เช่น หนังสือพิมพ์จะต้องเสนอข่าวโดยไม่มีเจตนาร้ายต่อผู้อื่นเคลือบแฝงอยู่ หรือรู้กันโดยบทที่เขียนหรือตกลงกันไว้ เช่น การพูด ทำท่าทาง หรือรำรำคาบบทละคร นอกจากนี้แล้ว คำว่า บทบาท ยังมีผู้แปลเป็นภาษาไทยว่า ภารกิจ หรือพันธกิจ ซึ่งหมายถึง งานที่จะต้องทำ หรืองานที่ผูกพัน

ส่วนคำว่า หน้าที่ ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถานหมายถึง วงแห่งกิจการ กิจที่ ควรทำ กิจที่จะต้องทำ ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า *Duty* และถ้าดูจาก Webster Third New

International Dictionary 1984 ก็ตรงกับคำอธิบายว่า ภาวะที่ต้องทำ บริการที่ต้องให้ บทบาท และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติภายใต้คำสั่งหรือขนบธรรมเนียมซึ่งเป็นไปตามยศ ตำแหน่ง อาชีพหรือวิชาชีพ

Mead (1934) ได้ชี้แสดงให้เห็นว่า อนาคตของมนุษย์เกิดขึ้นมาในกระบวนการทางสังคมอย่างไร และ Mead ย้ำว่า เราไม่สามารถเข้าใจมนุษย์ได้เลย หากเราไม่ศึกษาเขาในสภาพแวดล้อมทางสังคมของเขา โดยมีโน้ตค้นสำคัญค่าหนึ่งในปรัชญาสังคมของ Mead คือ "บทบาทและการพรรณนา" ซึ่งเรื่องนี้ได้กลายมาเป็นพื้นฐานทางทฤษฎีที่ต่อมาได้ชื่อว่า "ทฤษฎีบทบาท" (Role Theory) ของวิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยาสังคม ในปัจจุบัน ดังนั้นการวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงการแสดงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาตามสภาพปริบทที่แวดล้อมตัวเขาด้วย เพื่อสามารถทำความเข้าใจและอธิบายถึงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาได้อย่างถูกต้อง

นอกจากนี้แล้ว Linton (1936) ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า "สถานภาพและบทบาท" (Status and Role) ก็ได้จำแนกสถานภาพออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. Ascribed Status เป็นสถานภาพทางสังคมที่ได้มาโดยกำเนิด ซึ่งได้แก่ สถานภาพทางเพศ (ชายและหญิง) สถานภาพทางอายุ (เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และคนชรา) สถานภาพอันเกิดจากการแบ่งแยกผิวซึ่งมีอยู่ในบางสังคม รวมถึงสัญชาติ เชื้อชาติ และตำแหน่งอื่นๆ โดยกำเนิด โดยเฉพาะคือ สถานภาพอันเกิดจากครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง และวงศ์สาควาญาติ เป็นต้น ในสมัยก่อนการกำหนดชนชั้นทางสังคมจะกำหนดขึ้นจากสถานภาพโดยกำเนิด เช่น ในสังคมศักดินาสวามิภักดิ์และสังคมแบบดั้งเดิมของเผ่าชนต่างๆ ที่ยึดถือระบบครอบครัวเป็นแกนสำคัญต่อการจัดระบบเศรษฐกิจและการปกครอง รวมถึงระบบวรรณะในประเทศอินเดียที่การจัดช่วงชั้นทางสังคมในลักษณะนี้เรียกว่า ระบบวรรณะ (Caste System)

2. Achieved Status เป็นสถานภาพทางสังคมที่กำหนดจากความสามารถของบุคคล ดังนั้นการได้มาซึ่งสถานภาพทางสังคมประเภทนี้จึงเกิดจากการแข่งขันในการใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง เช่น สถานภาพโดยการศึกษา และโดยการประกอบอาชีพในสังคมปัจจุบัน เป็นต้น ทั้งนี้ สถานภาพที่ได้มาโดยความสามารถก็ก่อให้เกิดชนชั้นทางสังคมเช่นกัน ซึ่งสามารถเรียกการจัดช่วงชั้นทางสังคมโดย

การกำหนดจากสถานภาพประเภทนี้ว่า ระบบชนชั้น (Class System) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบทางสังคมที่แพร่หลายในสังคมปัจจุบัน

สำหรับสถานภาพหรือตำแหน่งของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่เช่นเดียวกัน อาจมาจากสถานภาพทางสังคมที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น สถานภาพอันเกิดจากพื้นฐานทางครอบครัวที่มีกิจการด้านงานผลิตรายการโทรทัศน์เดิมอยู่แล้วก็อาจทำให้ถูกกลานสามารถมีสถานภาพหรือตำแหน่งผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ได้โดยปริยาย หรืออาจมาจากสถานภาพทางสังคมที่กำหนดจากความสามารถของบุคคล (Achieved Status) อย่างเช่น สถานภาพโดยการศึกษาหรือโดยการประกอบอาชีพในงานผลิตรายการโทรทัศน์อาจทำให้บุคคลผู้นั้นสามารถได้รับสถานภาพหรือตำแหน่งผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จากความรู้และความสามารถ

ส่วนบทบาทนั้นเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวของสถานภาพ (Role as the Dynamic Aspect of a Status) ทั้งนี้ เนื่องจากสถานภาพเป็นตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้น และบทบาทเป็นการคาดหวังว่าตำแหน่งดังกล่าวนั้นควรมีแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร ดังนั้นบทบาทจะทำให้สมาชิกคาดได้ว่าผู้ที่คนมีการปฏิบัติสัมพันธ์จะแสดงพฤติกรรมสนองตอบต่อคนอย่างไรในแต่ละสถานการณณ์ และตนจะต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไรต่อบุคคลเหล่านั้น ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกดำเนินไปอย่างราบรื่นและเป็นแบบแผนที่มั่นคง โดยปกติบทบาทอาจหมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพนั้นๆ บทบาทอันเป็นสิทธิของสถานภาพหนึ่งย่อมมีผลให้เกิดบทบาทอันเป็นหน้าที่ในสถานภาพอีกอย่างหนึ่งเสมอ บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงสร้างที่มีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีความสอดคล้องเกี่ยวข้องระหว่างกันอย่างมีแบบแผน

ในที่นี้ พัทธา สายชู (2538: 61-63) ได้กล่าวถึง การกำหนด “บทบาท” สำหรับแต่ละ “สถานภาพ” ทางสังคมว่า เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตาม ที่เห็นว่าสะดวกเหมาะสม และให้ประโยชน์ที่ต้องการสนองกัน ได้ ซึ่งสรุปได้ว่า “บทบาท” ความแต่ละ “สถานภาพ” ทางสังคมนั้นจะมีกำหนดไว้ดังนี้

1. ในข้อตกลงของคู่กระทำสัมพันธ์ในเรื่องนั้น
2. ในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกันนั้น
3. ในธรรมเนียมประเพณีของชุมชนนั้น

4. ในตัวบทกฎหมายของบ้านเมืองนั้น

ทั้งนี้ บาง “บทบาท” จะมีปรากฏตรงกันในทุก 4 แห่งตามที่ได้กล่าวมา แต่ในบาง “บทบาท” อาจมีไม่ครบทั้ง 4 แห่ง และบาง “บทบาท” อาจมีข้อความที่ขัดแย้งกันในแต่ละแห่ง ก็เป็นไปได้ ดังนั้นการกำหนดบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ก็เช่นเดียวกันอาจจะเกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่ข้องเกี่ยวกับตัวกันตามที่เห็นว่าสะดวกเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามที่ต้องการเสนอตนเองได้ในกิจกรรมการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานั้นเองหรืออาจมีการกำหนด “บทบาท” ปรากฏไม่ครบดังที่กล่าวมาทั้ง 4 แห่งก็เป็นไปได้

นอกจากนี้แล้ว บทบาททางสังคมยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท (พิศวงธรรมพินทา, 2523: 63) ดังนี้

1. บทบาทของกลุ่ม (Group-related Roles) จากการศึกษาค้นคว้าหลายครั้งพบว่า บทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ “Helping Role” ซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของคนมาก เพราะบทบาทของกลุ่มเป็นเครื่องกระตุ้นหรือเร้าใจให้คนทำงานหรือแก้ไขปัญหาส่วนตัวได้ ดังเช่น ในการทำงานผลิตรายการโทรทัศน์รายการหนึ่งๆ นั้นจำเป็นต้องอาศัยการทำงานที่เป็นทีมงาน (Team Work) โดยมีผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการประสานการทำงานและรับความช่วยเหลือจากบุคลากรด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ในหลายฝ่าย เพื่อให้การผลิตรายการสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เองอาจมีการตั้งเป้าหมายของการร่วมกันทำงานที่เป็นทีมงานโดยจัดให้แต่ละฝ่ายมีการช่วยเหลือและคอยกระตุ้นการทำงานซึ่งกันและกัน รวมทั้งการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการทำงานด้วย

2. บทบาทของสถาบัน (Institutionalized Roles) ในแต่ละบทบาทจะมีลักษณะเฉพาะแบบ เพราะอิทธิพลของขนบธรรมเนียมประเพณี ความเคยชิน กฎหมาย และบรรทัดฐานอื่น ซึ่งบทบาทของสถาบันก็คือ งานหรือหน้าที่ของแต่ละคนที่ได้กำหนดขึ้นตามตำแหน่งหรือฐานะของคนในสถาบันสังคมแต่ละแห่ง และไม่อาจสามารถปฏิบัติโดยลำพังคนเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นได้ ดังเช่น กิจกรรมการผลิตรายการโทรทัศน์รายการหนึ่งๆ นั้น มีขั้นตอนต่างๆ ในการผลิตรายการที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนและยุ่งยากมากมาย จึงจำเป็นต้องอาศัยทีมงานบุคลากรด้านการผลิตรายการจำนวนมากมาหลายฝ่ายเข้ามาร่วมกันระดมกำลังสมอง กำลังกาย และกำลังเงิน รวมทั้งการใช้เวลาจำนวนหนึ่งเพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดเป็นรายการโทรทัศน์ที่ดีมีคุณภาพและมีความน่าสนใจมากที่สุด

ทั้งนี้ ในทางทฤษฎีแล้วบทบาทกำหนดรูปแบบมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย และบรรทัดฐานอื่นๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้นบุคคลน่าที่จะแสดงบทบาทเหมือนกันได้ในเมื่อมีสถานภาพหรือตำแหน่งเดียวกัน แต่ในโลกของความเป็นจริงหรือในทางปฏิบัติแล้วบุคลิกของคณมีอิทธิพลต่อแบบของบทบาทให้เกิดความแตกต่างกันได้ ดังเช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาเหมือนกันก็อาจแสดงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาแตกต่างกันไปได้

ในประเด็นดังกล่าวนี้ ชานงศ์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2532: 45-46) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คนที่มีสถานภาพเหมือนกันในบางครั้งอาจแสดงบทบาทต่างกันได้ ทั้งนี้ สามารถแยกลักษณะของบทบาทออกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม ซึ่งเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์โดยผู้ที่มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้น

2. บทบาทตามที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ จะคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยม หรือบุคลิกภาพและประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual/Enacted Role) ได้แก่ การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทหนึ่งๆ อาจเป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่างๆ ดังนั้นบทบาทที่แท้จริง จึงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้ ทั้งนี้ สถานภาพหรือตำแหน่งจึงเป็นโครงสร้างหรือกรอบที่กำหนดให้บุคคลแสดงบทบาทแตกต่างกันได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็มีแนวทางเป็นมาตรฐานให้กระทำอยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับได้

อย่างไรก็ดี บทบาทที่แสดงออกมาของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละคนนั้นนอกจากจะแตกต่างกันได้แล้วยังอาจมีปัจจัยอย่างอื่นอีกที่เข้ามามีอิทธิพล ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ในแบบจำลององค์การสื่อสารมวลชนท่ามกลางภาวะแวดล้อมทางสังคมของ McQuail ที่ส่งผลต่อการแสดงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา จนทำให้การแสดงบทบาทนั้นเกิดปัญหาขึ้นได้

ทั้งนี้ ปัญหาที่เกี่ยวกับบทบาทนั้นสามารถแบ่งออกได้ 3 ประการ (ผะอบ นະมาตร, 2524)
ดังนี้

1. ปัญหาเกิดจากผู้สวมบท (Role Impairment) สวมบทบาทไม่ดี แม้จะกำหนดบทบาทไว้อย่างชัดเจนและแน่นอนก็ตาม ถ้าผู้สวมบทบาทรู้สึกว่าเป็นการยากลำบากหรือหมดความสามารถที่จะทำตามบทของคนหรือขาดความเคยชินและเข้าใจบทบาทของคนให้ดีพอ แต่ต้องแสดงบทที่ไม่ชำนาญก็จะทำให้เกิดความเสียหายและเป็นภัยร้ายแรงกระทบกระเทือนต่อคนอื่น ยิ่งนัก ดังเช่นหากผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่ไม่มีความสามารถหรือไม่มีความชำนาญในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้วก็ย่อมจะไม่สามารถกระทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ และยังอาจก่อให้เกิดความเสียหายเกิดขึ้นในกิจกรรมการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาได้

2. ปัญหาเกิดจากความสับสนของบทบาท (Role Confusion) ทั้งที่ผู้สวมบทดีพร้อม แต่สังคมกำหนดบทบาทของคนไว้ไม่ดี เช่น กำหนดบทบาทไม่ชัดเจนหรือมีความขัดแย้งระหว่างบทบาทหรือการที่สังคมไม่มีบทบาทให้ เหล่านี้ทำให้ผู้สวมบทตัดสินใจไม่ถูกว่าจะแสดงบทใดที่เหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการผลิตรายการโทรทัศน์รายการหนึ่งๆ นั้นจำเป็นต้องอาศัยทีมงานผลิตรายการโทรทัศน์หลายฝ่ายด้วยแล้ว หากเกิดความสับสนในเรื่องบทบาทของคนแล้ว เช่น การกำหนดบทบาทของบุคลากรแต่ละคนไว้ไม่ชัดเจนหรือมีความขัดแย้งระหว่างบทบาทเกิดขึ้นหรือมีตำแหน่งแต่ไม่มีบทบาทให้ เช่นนี้บุคคลผู้นั้นก็ไม่สามารถกระทำหน้าที่ได้ เป็นต้น ดังนั้นปัญหาเหล่านี้ย่อมจะก่อให้เกิดความสับสนขึ้นได้ในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ซึ่งนับได้ว่าเป็นอุปสรรคสำหรับการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จด้วย

3. ปัญหาเกิดจากการละเมิดบทบาท (Role Violation and Other Role and Maliecs) หมายถึง การที่คนไม่ปฏิบัติตามบทบาทอันชอบของคนแต่ได้ปฏิบัตินอกแบบแผน บุคคลเหล่านี้จะปฏิบัติตามบทบาทที่ขัดกับบรรทัดฐานของสังคมและยอมกลายเป็นผู้สร้างปัญหาสังคมมากมาย

อย่างไรก็ตาม บุคคลจะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับบทบาทหลายอย่างที่ดั่งปฏิบัติและการขัดกันบทบาทย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ เพราะบทบาทแต่ละแบบมักจะถูกคาดหวังให้ปฏิบัติและจำกัดขอบเขตในการเลือก รวมทั้งยังมีปัญหาที่บุคคลต้องแก้ไขเองอีกด้วย ดังนั้นเราสามารถเข้าใจพฤติกรรมส่วนใหญ่ได้โดยดูจากตำแหน่งของบุคคลในโครงสร้างของสังคมนั้นเอง ทั้งนี้ ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษาก็เช่นเดียวกันอาจจะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับบทบาทหลายอย่างที่ดั่งปฏิบัติและการขัดกันบทบาทย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ เพราะบทบาทแต่ละแบบ

มักจะถูกคาดหวังให้ปฏิบัติและจำกัดขอบเขตในการเลือก รวมทั้งยังมีปัญหาที่ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาต้องแก้ไขเองอีกด้วย ดังนั้นเราสามารถจะเข้าใจพฤติกรรมส่วนใหญ่ของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาได้ โดยดูจากตำแหน่งของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในบริบททางสังคมของเขานั้นเอง

McQuail (อ้างถึงใน ศิริรัช ศิริภาวะ และกาญจนา แก้วเทพ, 2531: 144-145) ได้ทำการศึกษายทบาททางอาชีพของสื่อมวลชน โดยกล่าวถึงอาชีพของสื่อมวลชนจำนวนมากว่ามีลักษณะที่ไม่เป็นระบบระเบียบและไม่มีขั้นตอนการทำงานที่แน่ชัด จึงทำให้การกำหนดสถานภาพของผู้ทำงานในองค์การสื่อมวลชนเป็นไปอย่างยากลำบาก ซึ่งผลที่ตามมาของเรื่องนี้ก็คือ ผู้ที่ทำงานจะขาดความมั่นคงและการทำงานไม่ได้เป็นผลมาจากการที่ได้รับการฝึกหัดอบรมมาอย่างมีระบบ นอกจากทักษะในการทำงานและทางด้านศิลป์แล้วจึงเป็นการยากที่จะกำหนดตายตัวลงไปได้ว่า สื่อมวลชนมีทักษะอื่นๆ อะไรอีกบ้างซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญของสื่อมวลชน แต่มักพบว่า ผู้ที่ทำงานสื่อมวลชนจะต้องมีความสามารถหลายอย่างซึ่งเท่าที่ปรากฏก็คือ สามารถเรียกร้องความสนใจได้ รู้จักรสนิยมของสาธารณชน เป็นบุคคลที่เข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ "สื่อสารได้" ทำให้คนชอบได้ และรู้จักธุรกิจสื่อมวลชน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าทักษะความสามารถต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถเอาไปเปรียบเทียบกับทักษะและความสามารถของอาชีพอื่นๆ ได้

ในองค์การที่มีการแบ่งงานกันอย่างสลับซับซ้อน การแยกประเภทงานตามลักษณะของอาชีพจะทำได้ยากมาก แต่อย่างไรก็ตามสามารถแยกอาชีพของบุคคลที่ทำงานในองค์การสื่อมวลชนได้ออกเป็น 4 ประเภทหลักดังนี้ คือ 1.) ผู้จัดการและสมุหบัญชี 2.) เจ้าหน้าที่ฝ่ายงานสร้างสรรค์ 3.) นักหนังสือพิมพ์ นักข่าว บรรณาธิการ ผู้สื่อข่าว และ 4.) ช่างเทคนิค ซึ่งจะเห็นได้ว่า "แกนหลักของอาชีพ" อยู่ที่อาชีพประเภทที่ 2 กับอาชีพประเภทที่ 3 แต่ในทางปฏิบัติแล้วการแยกแยะความแตกต่างตามลักษณะอาชีพเป็นไปได้ยาก เพราะช่างเทคนิคอาจโยกย้ายมาทำหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ฝ่ายสร้างสรรค์ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายสร้างสรรค์อาจโยกย้ายไปทำฝ่ายจัดการก็ได้ จะเห็นได้ว่าแม้แต่แกนหลักของอาชีพก็ยังถูกแบ่งตามความเหมาะสมตามด้านการปฏิบัติงาน และจากการศึกษาอื่นๆ ยังพบอีกว่า แม้แต่ในกลุ่มอาชีพซึ่งมีลักษณะงานที่เหมือนกันทุกประการก็ยังมี การแบ่งแยกประเภทของงานต่างๆ ออกไปอีกด้วยเช่นกัน

การแบ่งแยกประเภทของงานนี้มาจากการให้เลือกบทบาทที่มีอยู่ในสถาบันสื่อมวลชน บทบาทที่มีอยู่ของสื่อมวลชนนี้เป็นบทบาทที่อยู่ตรงกลางระหว่างขั้วทั้งสองที่อยู่ตรงกันข้าม ขั้วหนึ่งของบทบาทดังกล่าวคือ การที่สื่อมวลชนเป็นแหล่งอำนาจทางสังคม และอีกขั้วหนึ่งตรงกันข้ามคือ การที่สาธารณชนควรได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานของสื่อมวลชน

จากผลการศึกษาดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา” ในแง่ที่ผู้ผลิตรายการสามารถเลือกบทบาทให้เหมาะสมกับตำแหน่งของการปฏิบัติงานได้ตั้งแต่ 1.) ตำแหน่งผู้จัดการและสมุหบัญชี (Manager) 2.) ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายงานสร้างสรรค์สื่อ (Media Creative Specialist) ได้แก่ ตรีอทิพ และผู้เขียนบทโทรทัศน์ 3.) ตำแหน่งผู้ชำนาญทางด้านปฏิบัติการฝ่ายเทคนิคงานผลิตรายการโทรทัศน์ (Technical Practitioner) ได้แก่ ผู้กำกับรายการ ช่างภาพโทรทัศน์ เจ้าหน้าที่ดูแลด้านกราฟฟิก - ฉาก - อุปกรณ์ประกอบฉาก - แสง เจ้าหน้าที่ตัดต่อภาพและบันทึกเสียง และผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) 4.) ตำแหน่งผู้ติดต่อประสานงานทางการสื่อสาร (Communication Liaison) แต่จะต้องคำนึงถึงทักษะ ความรู้ความชำนาญ และลักษณะงานที่ปฏิบัติ ตลอดจนถึงองค์กรหน่วยงานของผู้ผลิตรายการนั้นๆ ด้วย

นอกจากนี้แล้ว Hancock (1976: 27-31) ยังได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงบทบาทต่างๆ ของบุคลากรในด้านการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาพบว่า บุคลากรที่มีบทบาทที่สำคัญในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานั้น ได้แก่ ผู้ผลิตรายการ ผู้กำกับรายการ ผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) และผู้เขียนบทโทรทัศน์ โดยเฉพาะกับงานผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันจากบุคคลหลายๆ ฝ่าย ซึ่งจำนวนบุคลากรที่ร่วมกันผลิตรายการโทรทัศน์นั้นย่อมมีจำนวนที่แตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะรูปแบบของรายการและลักษณะขององค์กรหน่วยงานผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ โดยบุคลากรหลักที่สำคัญในงานผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาจะมีหน้าที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ผู้ผลิตรายการ (Producers) มีหน้าที่รับผิดชอบการผลิตรายการทั้งหมด ได้แก่

- การเตรียมรูปแบบรายการ
- การติดต่อประสานงานกับส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทั้งบุคลากรภายในและบุคลากรภายนอก
- ควบคุมการคัดเลือกเนื้อหาของบทโทรทัศน์
- การสร้างสรรค์ทางด้านกายภาพ (กราฟฟิกและสื่อต่างๆ ประกอบรายการ เช่น ภาพยนตร์)
- การคัดเลือกตัวแสดง เช่น นักแสดงอาชีพและผู้ร่วมรายการสมัครเล่นต่างๆ
- การประสานงานกิจกรรมทางการผลิตรายการ เช่น การเตรียมความพร้อมของทีมงานการผลิตรายการและการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการผลิตรายการ
- การบริหารงานรับผิดชอบทางด้านงบประมาณ

2. ผู้กำกับรายการ (Directors) ซึ่งในบางครั้งผู้ผลิตรายการเองอาจเป็นผู้กำกับรายการด้วย หรือผู้ผลิตรายการอาจมอบอำนาจให้กับบุคคลอื่นมาทำหน้าที่เป็นผู้กำกับรายการให้ก็ได้

- เป็นผู้ดูแลงานสร้างสรรค์ทางด้านการแปลงบทโทรทัศน์และเนื้อหาทางด้านภาพและเสียงให้กลายเป็นรายการโทรทัศน์ที่สมบูรณ์ตามสภาพความเป็นจริง
- เป็นผู้ติดต่อกับนักแสดงในการซักซ้อม
- เป็นผู้ควบคุมการเคลื่อนไหวของกล้องและมุมภาพระหว่างการผลิตรายการหรือบันทึกรายการ

3. ผู้นำเสนอ (Presenters) โดยทั่วไปมักจะเป็นผู้ที่มีความรู้ดีในเรื่องหัวขานั้นๆ หรือเป็นครูโทรทัศน์

- ดำเนินรายการโทรทัศน์ในขณะที่ผลิตรายการหรือบันทึกรายการ
- ใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ และภาพประกอบต่างๆ ช่วยในการอธิบาย

4. ผู้เขียนบทโทรทัศน์ (Script-writers) เป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ด้วยการใช้ข้อความและการชี้แจงในรูปแบบของภาพประกอบการอธิบายข้อความ

ทั้งนี้ ผู้ผลิตรายการอาจแสดงบทบาทในตำแหน่งอื่นๆ ได้ เช่น ผู้กำกับรายการ ผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) และบ่อยครั้งอาจรับผิดชอบเขียนบทโทรทัศน์เองด้วยก็ได้ ซึ่งนอกเหนือจากจะเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการควบคุมการผลิตรายการโทรทัศน์ทั้งหมดแล้วก็ยังมีหน้าที่คอยดูแลการวางแผนงานผลิตรายการโทรทัศน์และการเตรียมงานบทโทรทัศน์อีกด้วย โดยผู้ผลิตรายการจะทำงานร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาเพื่อรับผิดชอบการวางแผนงานผลิตรายการโทรทัศน์ และดูแลการคัดเลือกลักษณะภาพที่จะนำมาใช้ในรายการ ตลอดจนดูแลการซักซ้อมกับผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) และควบคุมตรวจสอบการบันทึกเทปรายการ (ซึ่งบ่อยครั้งผู้ผลิตรายการจะเป็นผู้กำกับรายการเสียเอง) จึงจำเป็นที่สุดที่ผู้ผลิตรายการจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้จริงทั้งทางด้านการใช้สื่อและการควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ดังนั้นผู้ผลิตรายการจึงเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้วให้มาเป็นผู้แสดงออกทางด้านความสามารถในการผลิตรายการโทรทัศน์ อันได้แก่ ต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีแรงกดดันจิตใจทางด้านการสอน ตลอดจนมีความสนใจทางด้านการศึกษารวมทั้งยังต้องมีพัฒนาการที่สร้างสรรค์ทางด้านความรู้ลึกเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ในการมองเห็นภาพและการได้ยินเสียง รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความสามารถการแสดงความคิดและการกระทำได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและเป็นผู้ที่มีความสามารถในด้านการ

บริหารงาน และเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในด้านการจัดการทางองค์กรได้ดี ตลอดจนเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและหลักแหลมในการสร้างจินตนาการทางด้านความคิดสร้างสรรค์ที่คิดอีกด้วย ดังนั้นจึงอาจเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้เสียทีเดียวเลยว่า ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้มาเป็นผู้ผลิตรายการจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ แต่อย่างไรก็ดี ผู้ผลิตรายการที่จำเป็นที่จะต้องแสดงออกมาให้เห็นถึงความสามารถดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้าง

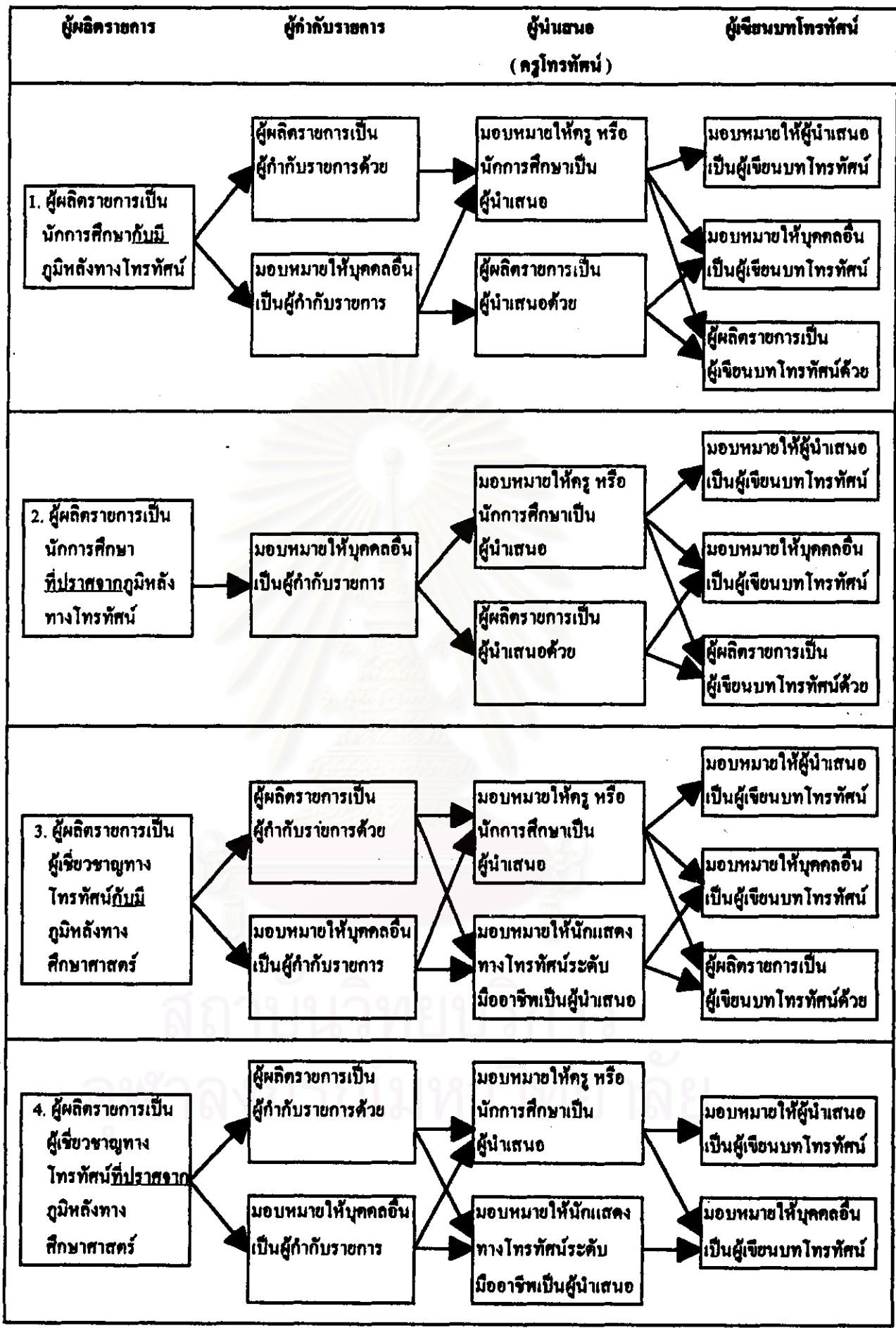
นอกจากนี้แล้ว Hancock ยังได้จัดแบ่งประเภทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ออกเป็น 4 ประเภทตามลักษณะความรู้ ความชำนาญ และภูมิหลังของผู้ผลิตรายการ ดังนี้

1. ผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางโทรทัศน์

ผู้ผลิตรายการประเภทนี้สามารถเป็นผู้กำกับรายการ หรือเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) หรือเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้ เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน จึงสามารถเลือกสวมบทบาทในตำแหน่งต่างๆ ได้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1 ผู้ผลิตรายการสวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการด้วย เพราะเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน ส่วนในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) จะให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ แต่ในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้นอาจให้ผู้นำเสนอที่เป็นครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ หรือผู้ผลิตรายการอาจเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์เอง เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์แทนก็ได้

1.2 ผู้ผลิตรายการไม่ได้สวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการ ดังนั้นจึงให้คนอื่นมาเป็นผู้กำกับรายการแทน แต่ผู้ผลิตรายการสามารถสวมบทบาทในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) ได้ เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน หรืออาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) แทนก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้น ผู้ผลิตรายการอาจเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์เอง เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์แทนก็ได้

แผนภาพที่ 1 การแสดงบทบาทในตำแหน่งต่างๆ ของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

2. ผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่ปราศจากภูมิหลังทางโทรทัศน์

ผู้ผลิตรายการประเภทนี้สามารถเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) หรือเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้ แต่ไม่สามารถเป็นผู้กำกับรายการได้ เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่ปราศจากภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ จึงสามารถเลือกสวมบทบาทในตำแหน่งต่างๆ ได้เพียงลักษณะเดียว ดังนี้

2.1 ผู้ผลิตรายการไม่สามารถสวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการได้ เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่ปราศจากภูมิหลังทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ ดังนั้นในตำแหน่งผู้กำกับรายการจึงต้องให้คนอื่นมาเป็นผู้กำกับรายการแทน แต่ผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีประสบการณ์ทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาก่อน จึงสามารถสวมบทบาทในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) เองได้ หรืออาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) แทนก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้นอาจให้ผู้นำเสนอที่เป็นครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ หรือผู้ผลิตรายการอาจเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์เอง เพราะผู้ผลิตรายการเป็นนักการศึกษาที่มีประสบการณ์ทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาก่อน หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์แทนก็ได้

3. ผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางโทรทัศน์กับมีภูมิหลังทางศึกษาศาสตร์

ผู้ผลิตรายการประเภทนี้สามารถเป็นผู้กำกับรายการ หรือเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้ แต่ไม่สามารถเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) ได้ เพราะผู้ผลิตรายการไม่ได้เป็นนักการศึกษามาก่อน เพียงแต่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ที่มีภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาเท่านั้น จึงสามารถเลือกสวมบทบาทในตำแหน่งต่างๆ ได้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1 ผู้ผลิตรายการสวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการด้วย เพราะผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์พร้อมทั้งมีภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาก่อน ส่วนในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) อาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ หรืออาจใช้ผู้นำเสนอที่เป็นนักแสดงทางโทรทัศน์ระดับมืออาชีวะมาเป็นผู้นำเสนอให้ก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้นอาจให้ผู้นำเสนอที่เป็นครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ หรือผู้ผลิตรายการอาจเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์เอง เพราะผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์พร้อมทั้งมีภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาก่อน หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์แทนก็ได้

3.2 ผู้ผลิตรายการไม่ได้สวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการ ดังนั้นจึงให้คนอื่นมาเป็นผู้กำกับรายการแทน ส่วนในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) อาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ หรืออาจใช้ผู้นำเสนอที่เป็นนักแสดงทางโทรทัศน์ระดับมืออาชีพระดับมาเป็นผู้นำเสนอให้ก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้น ผู้ผลิตรายการเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์เอง เพราะผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์พร้อมทั้งมีภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์มาก่อน หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์แทนก็ได้

4. ผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางโทรทัศน์ที่ปราศจากภูมิหลังทางศึกษาศาสตร์

ผู้ผลิตรายการประเภทนี้สามารถเป็นผู้กำกับรายการได้ แต่ผู้ผลิตรายการประเภทนี้ไม่สามารถเป็นผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) หรือผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้ เพราะผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ที่ปราศจากภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์ จึงสามารถเลือกสวมบทบาทในตำแหน่งต่างๆ ได้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

4.1 ผู้ผลิตรายการสวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการด้วย เพราะผู้ผลิตรายการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการผลิตรายการโทรทัศน์ที่ปราศจากภูมิหลังทางด้านการสอนหรือศึกษาศาสตร์ ส่วนในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) อาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ หรืออาจใช้ผู้นำเสนอที่เป็นนักแสดงทางโทรทัศน์ระดับมืออาชีพระดับมาเป็นผู้นำเสนอให้ก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้นอาจให้ผู้นำเสนอที่เป็นครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ หรืออาจให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์ก็ได้

4.2 ผู้ผลิตรายการไม่ได้สวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการ ดังนั้นจึงให้คนอื่นมาเป็นผู้กำกับรายการแทน ส่วนในตำแหน่งผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) อาจให้ครูหรือนักการศึกษามาเป็นผู้นำเสนอ หรืออาจใช้ผู้นำเสนอที่เป็นนักแสดงทางโทรทัศน์ระดับมืออาชีพระดับมาเป็นผู้นำเสนอให้ก็ได้ สำหรับในตำแหน่งผู้เขียนบทโทรทัศน์นั้นจะให้คนอื่นมาเป็นผู้เขียนบทโทรทัศน์

ดังที่ปรากฏอยู่ในแผนภาพที่ 1 นั้น สันนิษฐานได้ว่า ลักษณะของผู้ผลิตรายการกับภูมิหลังทั้ง 4 ประเภทที่แตกต่างกันนั้นมีผลทำให้ผู้ผลิตรายการสามารถสวมบทบาทในตำแหน่งผู้กำกับรายการ หรือผู้นำเสนอ (ครูโทรทัศน์) หรือผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้แตกต่างกันไป ทั้งนี้เป็นเพราะความรู้ ความชำนาญ และภูมิหลังของผู้ผลิตรายการที่เกิดจากการผสมรวมกันของ

ศาสตร์ทั้งสาขาวิชาการศึกษาและการกระจ่ายเสียงนั่นเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดสำหรับตำแหน่งผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยของ Ekachai Daradirek (1995: 325-336) ซึ่งนำเอา Broom's Role Scales มาประยุกต์ใช้กับการตรวจสอบบทบาทของนักปฏิบัติการด้านประชาสัมพันธ์ของไทยแล้วพบว่า ผลงานวิจัยชิ้นดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เข้ากับงานวิจัยนี้ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจะได้นำเอา Broom's Role Scales มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ดังนี้

ในแต่ละบทบาทต่อไปนี้ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป แต่ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาอาจจะแสดงบทบาทได้มากกว่าหนึ่งบทบาทหรืออาจจะพัฒนาบทบาทขึ้นมาเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่แน่ชัดจนกลายมาเป็นพฤติกรรมการแสดงบทบาทที่สำคัญไป อันได้แก่

1. บทบาทของผู้ให้คำปรึกษาในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ (The Expert Prescribers) โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในการวางแผนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ตลอดจนถึงการวินิจฉัยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา พร้อมทั้งสามารถให้คำปรึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านั้นได้ ดังนั้นผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่มีบทบาทของผู้ให้คำปรึกษาในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญนี้จึงเป็นบุคคลที่ให้ข้อมูลต่างๆ ได้ดีที่สุดในหน่วยงาน
2. บทบาทของผู้ช่วยเหลือสนับสนุนทางการสื่อสาร (The Communication Facilitators) โดยปฏิบัติงานในฐานะเป็น "คนกลาง" (Go-Between) หรือ "ผู้ไกล่เกลี่ยข้อมูลข่าวสาร" (Information Mediators) ให้แก่บุคคลภายในส่วนต่างๆ ของหน่วยงานเองและระหว่างหน่วยงานกับบุคคลภายนอก ทั้งนี้ มีหน้าที่โดยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดคือ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจนกระทั่งฝ่ายต่างๆ สามารถมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอที่จะติดต่อประสานงานกัน และสามารถทำการตัดสินใจในการทำงานที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองฝ่ายได้
3. บทบาทของผู้ช่วยเหลือสนับสนุนในการแก้ไขปัญหา (The Problem-solving Process Facilitators) โดยการช่วยหน่วยงานจ่านอกแยกแยะและหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาให้ถูกลงไปได้ด้วยดี โดยใช้แนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างเป็นระบบและมีหลักเกณฑ์ พร้อมทั้งยังคอยให้คำปรึกษาแนะนำและความรู้ต่างๆ แก่ผู้ร่วมงาน

4. บทบาทของเจ้าหน้าที่เทคนิคทางด้านการสื่อสาร (The Communication Technicians) โดยเป็นผู้ที่สามารถใช้ทักษะด้านเทคนิคสำหรับงานทางด้านการสื่อสารได้อย่างแท้จริง อันได้แก่

4.1 ทักษะในการเขียน เช่น การเขียนบทรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในรูปแบบรายการต่างๆ เป็นต้น

4.2 ทักษะในด้านเทคนิคการผลิตรายการโทรทัศน์ เช่น การแสดง การกำกับรายการ และการกำกับการแสดง การใช้กล้องโทรทัศน์ การจัดแสง การจัดฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก การควบคุมเสียง การใช้เครื่องตัดต่อและคอมพิวเตอร์กราฟฟิก เป็นต้น

4.3 ทักษะในด้านการเผยแพร่และการประชาสัมพันธ์รายการโทรทัศน์ เพื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตรายการ เช่น การเผยแพร่รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาให้เป็นที่รู้จักกันดี และการหาผู้สนับสนุนรายการ (Sponsor) เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานั้นจำเป็นต้องใช้ทักษะทางด้านความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการบริหารงานต่างๆ ได้แก่ ลักษณะของการเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ลักษณะของการเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีในการติดต่อประสานงาน และลักษณะของการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหาอย่างมีหลักเกณฑ์ รวมทั้งจำเป็นต้องมีทักษะทางด้านการปฏิบัติงานที่ ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญทางด้านเทคนิคการผลิตรายการโทรทัศน์เข้ามาประกอบกับความรู้ทางการศึกษาดู เพราะการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษามีกระบวนการผลิตรายการอยู่หลายขั้นตอน และยังคงต้องทำงานที่เกี่ยวข้องกันระหว่างการใช้เครื่องมือที่มีความสลับซับซ้อนทางเทคนิคกับความคิดสร้างสรรค์อันละเอียดอ่อนผสมผสานออกมาเป็นรายการโทรทัศน์รายการหนึ่ง ดังนั้นงานการผลิตรายการโทรทัศน์จึงเป็นเรื่องของการใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์อย่างสอดคล้องและกลมกลืนกัน สำหรับแนวคิดเรื่องกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์นั้นแม้ว่าจะมีผู้เขียนถึงไว้หลายท่านก็ตาม แต่ก็ยังไม่ได้เน้นเฉพาะกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาโดยตรง ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอยึดกรอบแนวคิดของ วสันต์ อดิศักดิ์ (2533: 138-144) เนื่องจากเห็นว่ามีการแบ่งเนื้อหาเป็นขั้นตอนอย่างชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ เพราะมีเนื้อหาที่เน้นเฉพาะกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาโดยตรง อีกทั้งยังมีรายละเอียดครบถ้วนเหมาะสมสำหรับนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในงานวิจัยนี้

ในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา นั้น มีระบบอยู่ 2 ระบบที่มันเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กันอยู่ คือ

1. ระบบการเรียนการสอน เป็นระบบการวางแผนทางการจัดการเรียนการสอนนับตั้งแต่การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย การวิเคราะห์เนื้อหาของบทเรียน การตั้งวัตถุประสงค์ การออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอน จนถึงประเมินผลการเรียนการสอน
2. ระบบการผลิตรายการโทรทัศน์ เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับงานเทคนิคทางโทรทัศน์นับตั้งแต่การเลือกรูปแบบของรายการ การเขียนบทโทรทัศน์ การผลิตรายการ จนถึงประเมินผลของรายการที่ผลิต

เช่นนี้รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาจึงแตกต่างจากรายการโทรทัศน์รายการอื่นๆ ที่ต้องพิจารณาถึงประสิทธิภาพของการให้การเรียนรู้แก่กลุ่มผู้ชมอย่างสูง ดังนั้นงานเทคนิคต่างๆ จึงต้องเสริมต่อการส่งเสริมสมรรถนะการเรียนรู้ทั้งสิ้น

สำหรับกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานั้น มีขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ (Preproduction)

ขั้นเตรียมการนี้เป็นขั้นวางแผนการผลิตเทปโทรทัศน์เพื่อการศึกษาหรือการฝึกอบรม ซึ่งอาจจะเป็นการวางแผนไว้ล่วงหน้าเป็นเวลานานหรือในระยะเวลาที่สั้นๆ ก็ได้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของรายการ แต่การมีเวลาเตรียมการมากย่อมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของรายการขึ้น ดังนั้นการเตรียมการที่ดีย่อมลดปัญหาขณะผลิตรายการ ได้มาก และขั้นเตรียมการนี้มีภาระงานย่อยดังต่อไปนี้

งานการเรียนการสอน มีสิ่งที่จะต้องพิจารณาและปฏิบัติ คือ

1. การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย การทำรายการที่ดีนั้นผู้ผลิตรายการจะต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมายของคนเป็นอย่างดี เพื่อให้รายการนั้นเข้าถึงเขามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นขั้นนี้จะเป็นการให้รายละเอียดแก่ขั้นอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของรายการ การเขียนบท การกำกับ

รายการ และสิ่งที่ควรพิจารณาวิเคราะห์ได้แก่ เพศ วัย ภูมิหลังทางวัฒนธรรม พื้นฐาน การศึกษาหรือระดับของความรู้ที่สัมพันธ์กับเนื้อหาของรายการที่ผลิต

2. การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นขั้นการวิเคราะห์ว่าเนื้อหาที่จะนำออกมาผลิตรายการนั้น มีความเหมาะสมเพียงไรกับการใช้สื่อประเภทโทรทัศน์หรือเทปโทรทัศน์ สื่ออย่างอื่นจะมี ประสิทธิภาพต่อเนื้อหานี้มากกว่าหรือไม่ และที่สำคัญคือ การมองเป็นภาพคร่าวๆ ก็เมื่อเนื้อหานี้ ได้รับการจัดทำเป็นรายการโทรทัศน์แล้ว

3. รายการเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ระบบการเรียนการสอนมีองค์ประกอบอยู่ 3 ส่วนนี้ คือ

3.1 วัตถุประสงค์ (Objective) ที่จะต้องเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมว่า เมื่อผู้ชมได้ชมรายการนี้แล้วจะบรรลุวัตถุประสงค์อะไรบ้าง โดยจะต้องมีพฤติกรรมที่สังเกตได้ เช่น การบอกได้ การอธิบายได้ การปฏิบัติได้ โดยมีเกณฑ์ที่จะยอมรับในพฤติกรรมนั้นๆ เช่น ผู้เรียนสามารถแปลคำศัพท์ได้ถูกต้อง ไม่น้อยกว่า 10 คำ ซึ่งวลีที่ขีดเส้นใต้นี้คือเกณฑ์ที่ยอมรับได้ แต่หากน้อยกว่านี้ คือว่าไม่ผ่านเกณฑ์ และมีเงื่อนไขที่กำหนดไว้ด้วย เช่น เมื่อกำหนดคำศัพท์ให้ 20 คำ ผู้เรียนสามารถนำเอาคำเหล่านั้นมาเขียนเป็นเรียงความได้ ส่วนที่ขีดเส้นใต้เป็นเงื่อนไขว่า การเขียนครั้งนี้ต้องใช้คำ 20 คำนี้เป็นหลัก

นอกจากนี้วัตถุประสงค์ควรจะครอบคลุมพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน คือ APC ได้แก่ ด้านเจตพิสัย (Affective Domain) ซึ่งเป็นเรื่องของทัศนคติ ความชอบ ความไม่ชอบ ส่วนด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) เป็นเรื่องของทักษะการปฏิบัติได้ ทำได้ และด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นเรื่องของความรู้ ความจำ ความเข้าใจในเนื้อหาต่างๆ

ดังนั้นการสามารถเขียนวัตถุประสงค์ย่อยได้มากเท่าใด ย่อมเป็นประโยชน์ในการผลิตรายการได้มากเท่านั้น

3.2 กิจกรรมการเรียนการสอน (Learning Activities) การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยเทปโทรทัศน์ หรือรายการโทรทัศน์จะต้องคำนึงถึงเรื่องของภาพ (Picture) การกระทำ (Action) และเสียง (Sound) หรือเรียกสั้นๆ ว่า PAS

ผู้ออกแบบการสอนจะต้องออกแบบเนื้อหาของบทเรียนแต่ละคอนออกเป็นภาพ มิใช่เป็นเพียงคำพูดที่เป็นนามธรรมเท่านั้น โดยภาพนั้นควรจะมีอาการการกระทำหรือการปฏิบัติให้เห็นชัดเจน และให้เสียงเป็นคำเสริมให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ทั้งภาพ การกระทำ และเสียงจะต้องผสมผสานกันอย่างมีความหมายต่อการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เขาบรรลุวัตถุประสงค์แต่ละวัตถุประสงค์ที่วางไว้

นอกเหนือจากนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนของเทคโนโลยีที่ดียังควรออกแบบให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะด้วยการตอบคำถาม การปฏิบัติตาม หรือการโต้ตอบกันด้วยวิธีการอื่นๆ ระหว่างผู้ชมกับรายการ ซึ่งมักจะเรียกรายการหรือเทคโนโลยีที่คนประเภทนี้ว่า Interactive Media

ดังนั้นในขั้นนี้อาจจะต้องพิจารณาถึงสื่อต่างๆ ที่จะเสริมกิจกรรมที่ออกแบบไว้ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

3.3 การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนของการหาวิธีการวัดหรือประเมินผู้เรียนว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ การออกแบบการประเมินผลจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้และต้องวัดได้ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านเจตพิสัย ด้านทักษะพิสัย และด้านพุทธิพิสัย โดยทั่วไปนิยมใช้แบบทดสอบกันทั้งด้านข้อเขียนและภาคปฏิบัติ ในด้านข้อเขียนจะใช้แบบปรนัยโดยเฉพาะแบบตัวเลือกกันมาก

การวิจัย เป็นงานสำคัญซึ่งทั้งในงานการเรียนการสอนและงานเทคโนโลยีที่จะทำให้ผู้ออกแบบการสอนและบุคลากรด้านผลิตรายการ ซึ่งได้แก่ ผู้ผลิตรายการ ผู้กำกับรายการ และผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้เข้าใจเนื้อหาที่จะผลิตอย่างดีและแตกฉาน การศึกษาและวิจัยนี้อาจจะได้จากการอ่านและศึกษาจากตำรา เอกสาร รวมทั้งการศึกษาจากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหา นั้นๆ ในหน่วยผลิตรายการโทรทัศน์ใหญ่ๆ จะมีการจ้างผู้ทำการวิจัยเนื้อหาที่จะผลิตรายการไว้ โดยตรงเลย เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระงานของบุคลากรอื่นๆ

งานโทรทัศน์ จากการศึกษาเนื้อหาดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น บุคลากรด้านการผลิตรายการโทรทัศน์จะนำเอาผลดังกล่าวมาวางแผนการผลิตรายการโทรทัศน์กัน โดยมีบุคลากรด้านการเรียนการสอนมาเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานขั้นนี้ ทั้งนี้ สามารถแบ่งภาระงานย่อยออกได้เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. งานออกแบบรายการ โดยนำเอางานการเขียนการสอนที่ออกแบบไว้แล้วมาพิจารณา ออกแบบรายการที่เหมาะสมกับการสื่อสารเนื้อหา นั้นๆ

1.1 การเลือกรูปแบบรายการ รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาหรือฝึกอบรมนั้นมิได้ หมายถึงการที่มีครูโทรทัศน์มาขึ้นบรรยายอยู่หน้ากล้องโทรทัศน์เพียงอย่างเดียว แต่อาจสร้าง สรรค์ออกมาในรูปแบบอื่นๆ ก็ได้เช่นเดียวกับรายการโทรทัศน์ประเภทอื่นๆ เช่น อาจจะทำออกมา ในรูปของละคร รายการข่าว รายการสนทนาหรือสัมภาษณ์ รายการเกม รายการสารคดี รายการนิคยสาร ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนที่ออกแบบไว้จะเป็นตัวชี้ นำรูปแบบของ รายการเป็นอย่างดี

1.2 บทโทรทัศน์ เป็นขั้นนำเอาความคิดที่วางแผนและออกแบบไว้แล้วมาทำให้เป็น รูปธรรมระดับหนึ่ง

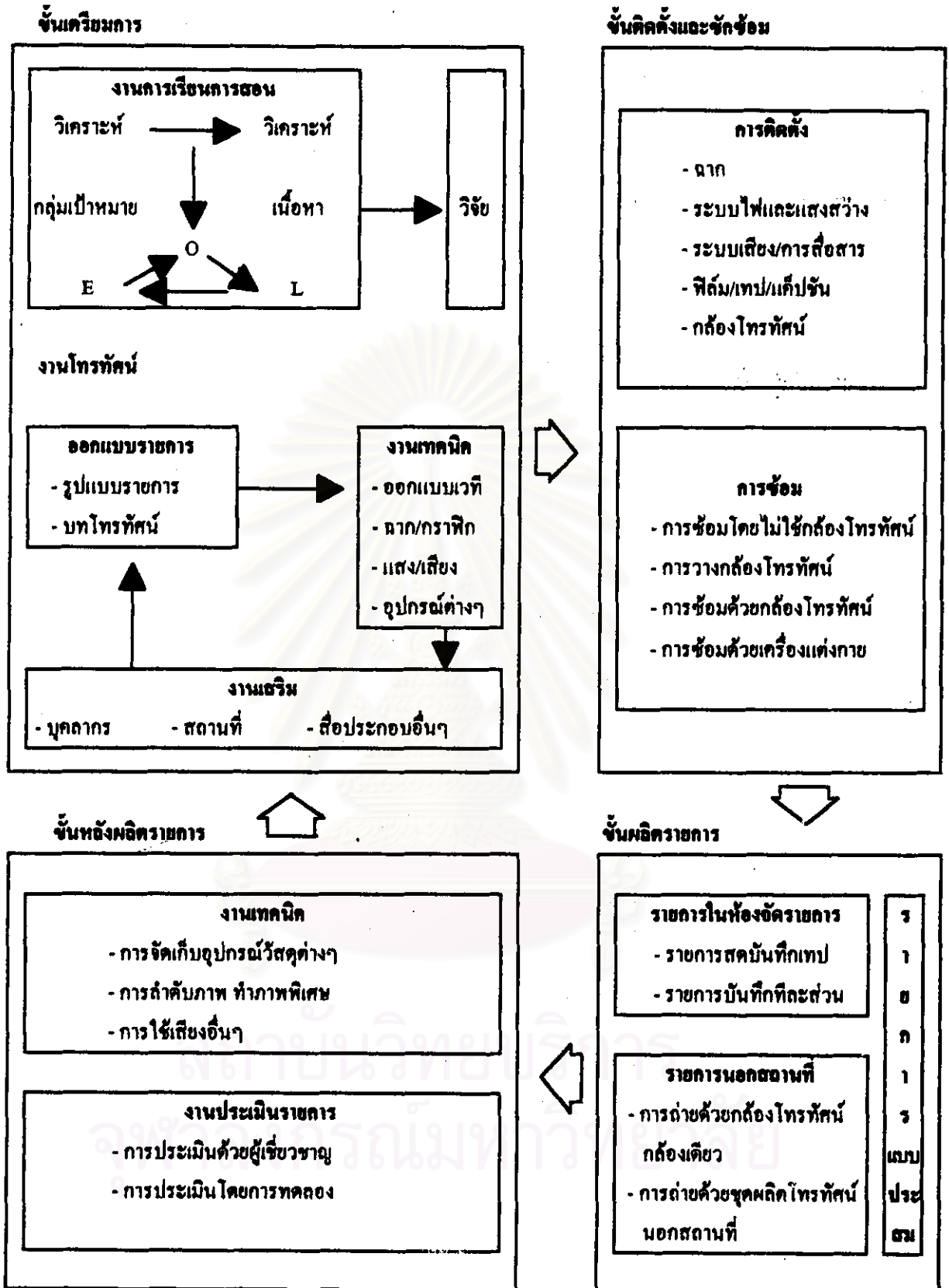
2. งานเทคนิค เป็นงานเทคนิคด้านการผลิตรายการ ได้แก่ การออกแบบเวที การจัด เตรีมฉาก การจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นในรายการไม่ว่าจะเป็นด้านการถ่ายทำโดยตรง ด้านแสง ด้านเสียง ด้านกราฟิก โดยสิ่งเหล่านี้จะต้องได้รับการจัดเตรียมให้พร้อม

3. งานเสริมอื่นๆ เป็นงานเบ็ดเตล็ดต่างๆ ได้แก่

3.1 การจัดหาผู้ร่วมรายการ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกร ผู้แสดง หรือผู้ร่วมรายการอื่นๆ ที่จะ ต้องมีความเหมาะสมกับรายการที่ออกแบบไว้

3.2 การจัดหาสื่อที่จัดทำไว้แล้ว สิ่งเหล่านี้ได้แก่ ภาพยนตร์ เทปโทรทัศน์ สไลด์ เทปเสียง แผ่นเสียง ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องเดิมหรือ Stock-Shots ที่เก็บไว้จากการถ่ายทำเรื่องอื่นๆ ในหน่วยผลิตเทปโทรทัศน์ขนาดใหญ่จะมีห้องสมุดสำหรับเก็บสิ่งเหล่านี้ไว้ นอกจากนี้อาจได้ จากการซื้อมกันระหว่างหน่วยผลิตเทปโทรทัศน์หรือสถานีโทรทัศน์

3.3 การจัดหาและเตรียมสถานที่ หากเป็นรายการในสถานที่จะเป็นการจองห้อง จัดรายการ รวมทั้งเลือกขนาดของห้องให้เหมาะสมกับรายการ รวมถึงการเตรียมการอื่นๆ ใน การใช้สถานที่ด้วย สำหรับรายการนอกสถานที่นั้นจะเป็นการจัดหาสถานที่ที่เหมาะสมกับ เนื้อเรื่องที่ออกแบบไว้ รวมถึงการขออนุญาตเจ้าของสถานที่ทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการและ หน่วยงานเอกชนด้วย

แผนภาพที่ 2 กระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

2. ขั้นติดตั้งและซักซ้อม (Setup and Rehearsal)

การติดตั้งอุปกรณ์ต่างๆ เป็นการเตรียมการก่อนการผลิตรายการจริงทั้งในส่วนของห้องจัดรายการ ซึ่งได้แก่ การจัดเตรียมและติดตั้งฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก การติดตั้งระบบแสงสำหรับรายการ การติดตั้งระบบเสียง การเตรียมกล้องโทรทัศน์ ฯลฯ และในส่วนของห้องควบคุม ได้แก่ การจัดเตรียมและติดตั้งพนักพิงเก้าอี้คนกรู๊ป เทปโทรทัศน์ สไลด์ แคปชั่น แผ่นเสียง รวมถึงความพร้อมของอุปกรณ์ต่างๆ ในการผลิตรายการโทรทัศน์ บุคลากรด้านนี้จะต้องทำงานอย่างรวดเร็วและแคล่วคล่อง โดยเฉพาะจะต้องทำงานด้วยกันไปอย่างพร้อมเพรียงในหลายๆ ฝ่าย มิใช่รอให้ฝ่ายใดปฏิบัติเสร็จสมบูรณ์ก่อนแล้วอีกฝ่ายหนึ่งจึงจะเริ่มต้นทำงาน ส่วนในห้องจัดรายการนั้นจะมีผู้กำกับวทิกคอยตรวจสอบความพร้อมและการติดตั้งอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งการให้คำแนะนำแก่ผู้ร่วมงานให้ปฏิบัติงานตรงกับวัตถุประสงค์ของรายการ โดยขณะที่ในห้องควบคุมรายการนั้นก็จะจะมีผู้กำกับรายการหรือผู้ช่วยผู้กำกับรายการเป็นคนคอยดูแลความเรียบร้อยอยู่

แต่ถ้าหากเป็นการผลิตรายการนอกสถานที่แล้วก็ยิ่งจำเป็นต้องเพิ่มบุคลากรในการดูแลและควบคุมสภาพแวดล้อมต่างๆ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะก่อนการถ่ายทำจะต้องมีการออกสำรวจสถานที่ถ่ายทำล่วงหน้าก่อนที่จะจัดเตรียมทีมงานและอุปกรณ์ในการถ่ายทำนอกสถานที่ออกไปทำงาน

การซ้อม เป็นการเตรียมการให้ผู้ร่วมรายการและเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ได้มีความมั่นใจในการแสดงออกถึงหน้าที่ของตน สำหรับความมากน้อยของการซ้อมนั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบของรายการ อย่างเช่น ถ้าเป็นรายการละครย่อมต้องอาศัยการซ้อมที่มากกว่า ในขณะรายการสนทนาอาจจะซ้อมก่อนเริ่มรายการเพียงครั้งเดียวก็ได้ ทั้งนี้ สามารถจำแนกลักษณะของการซ้อมที่สำคัญๆ ได้ดังนี้ การซ้อมการแสดงโดยไม่ใช้กล้องโทรทัศน์ การซ้อมวางจุดตำแหน่งต่างๆ ของกล้องโทรทัศน์ การซ้อมการแสดงพร้อมกับกล้องโทรทัศน์ และการซ้อมการแสดงเหมือนจริงพร้อมเครื่องแต่งกาย

3. ขั้นผลิตรายการ (Production)

การผลิตรายการแบ่งตามเทคนิคการผลิตได้ 3 แบบ คือ (1) รายการในห้องจัดรายการ (2) รายการนอกสถานที่ และ (3) รายการแบบประสม สำหรับการเลือกใช้เทคนิคใดนั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบของรายการและบทโทรทัศน์ที่วางไว้

รายการในห้องจัดรายการ โดยทั่วไปแล้วการผลิตรายการในห้องจัดรายการจะใช้กล้องโทรทัศน์หลายตัว และมีผู้กำกับรายการคอยสั่งการจากห้องควบคุมรายการ ทั้งนี้ สามารถทำการผลิตรายการได้ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. รายการสดบันทึกเทปโทรทัศน์ เป็นรายการที่เหมือนกับการถ่ายทอดสด ซึ่งจะมีการบันทึกเทปโทรทัศน์ตั้งแต่เริ่มรายการจนจบรายการโดยไม่มีการหยุดเทปเลย ผู้ผลิตรายการลักษณะนี้จะต้องวางแผนการทำงานอย่างดี โดยเฉพาะผู้กำกับรายการจะต้องมีความสามารถและประสบการณ์สูง เพราะรายการลักษณะนี้จะสำเร็จในตัวในขั้นนี้เลย

2. รายการบันทึกเทปโทรทัศน์ที่ละส่วน เป็นรายการที่แบ่งออกเป็นช่วงย่อยๆ และบันทึกเทปโทรทัศน์ในส่วนย่อยนั้นทีละส่วนๆ จึงทำให้ผู้กำกับรายการและบุคลากรอื่นๆ สามารถทำงานในส่วนนั้นๆ ได้อย่างพิถีพิถัน อีกทั้งยังง่ายต่อการที่จะเชิญผู้ร่วมรายการเข้ามาร่วมรายการด้วย เพราะไม่จำเป็นต้องเชิญผู้ร่วมรายการทุกคนจะต้องว่างพร้อมกัน แต่รายการลักษณะนี้จะต้องอาศัยการลำดับภาพ การทำภาพพิเศษ หรือการใช้เสียงประกอบในภายหลังอีก

รายการนอกสถานที่ ทำได้ 2 รูปแบบ คือ

1. การผลิตด้วยกล้องเดียว เป็นการถ่ายทำที่อาศัยเทคนิคของการถ่ายทำภาพยนตร์เป็นหลัก

2. การถ่ายทำด้วยชุดผลิตรายการนอกสถานที่ เป็นชุดอุปกรณ์ผลิตรายการโทรทัศน์ที่มีอุปกรณ์คล้ายกับอุปกรณ์ของชุดผลิตรายการโทรทัศน์ในห้องจัดรายการ โดยอุปกรณ์เหล่านี้จะติดตั้งไว้ในรถผลิตรายการเคลื่อนที่ (Mobile Unit) สำหรับการผลิตรายการจะอาศัยเทคนิคคล้ายๆ กับการผลิตรายการในห้องจัดรายการ

รายการแบบประสม เป็นการผลิตรายการโทรทัศน์ที่อาศัยเทคนิคการผลิตรายการทั้งแบบในและนอกสถานที่ คือ บางส่วนของรายการอาจจะต้องผลิตเป็นเทปโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ที่ถ่ายทำนอกห้องจัดรายการไว้ก่อน แล้วจึงนำมาประสมกับรายการในห้องจัดรายการอีกครั้งหนึ่ง

4. ขั้นหลังผลิตรายการ (Postproduction)

ขั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ ซึ่งมีการกิจที่ต้องทำ 2 ส่วน คือ

งานเทคนิค มีงานดังนี้

1. การจัดเก็บอุปกรณ์ต่างๆ จะต้องมีการเจ้าหน้าที่ดูแลและจัดเก็บอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการผลิตรายการเข้าที่ ให้เรียบร้อยทั้งการผลิตรายการในห้องจัดรายการและรายการนอกสถานที่ รวมทั้งการจัดคืนวัสดุและอุปกรณ์ที่ืมหรือเช่าให้เรียบร้อยด้วย

2. การดำดับภาพ เว้นแต่รายการที่บันทึกเทปโทรทัศน์สดโดยตรง สำหรับรายการอื่น ๆ นั้นต่างก็ต้องการการดำดับภาพและการทำภาพพิเศษเพิ่มเติม

3. การให้เสียง ได้แก่ เสียงดนตรี เสียงประกอบ หรือคำบรรยาย ซึ่งเป็นการเสริมภาพให้มีความหมายยิ่งขึ้น

งานประเมินรายการ เป็นการศึกษาว่าบทโทรทัศน์ที่ผลิตขึ้นมานั้นมีประสิทธิภาพเพียงใดต่อกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทำได้ 2 รูปแบบ คือ

1. การประเมินด้วยผู้เชี่ยวชาญ โดยจัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญขึ้นเป็นผู้ประเมินบทโทรทัศน์ชุดวิชาที่ผลิตขึ้น ซึ่งผู้เชี่ยวชาญชุดนี้ควรประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชาการนั้น นักเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา นักวัดและประเมินผล ผู้เชี่ยวชาญด้านโทรทัศน์ ทั้งนี้ คณะบุคคลเหล่านี้จะร่วมกันวิเคราะห์ในการปรับปรุงบทโทรทัศน์ให้ดียิ่งขึ้น

2. การประเมินโดยการทดลอง เป็นการนำเอาบทโทรทัศน์ที่ผลิตขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายจริงหรือตัวแทนของกลุ่มเป้าหมาย และวัดดูว่าเขามรรลุหรือผ่านวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้หรือไม่ การประเมินผลแบบนี้ต้องอาศัยแบบทดสอบร่วมด้วยและพึงระวังการมองเพียงคะแนนเฉลี่ยของผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย เช่น คะแนนเฉลี่ยของผู้เรียนเท่ากับ 70% ก็อย่าพึ่งพอใจนัก ดังตัวอย่าง

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผู้เรียน 100% บรรลุ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผู้เรียน 100% บรรลุ

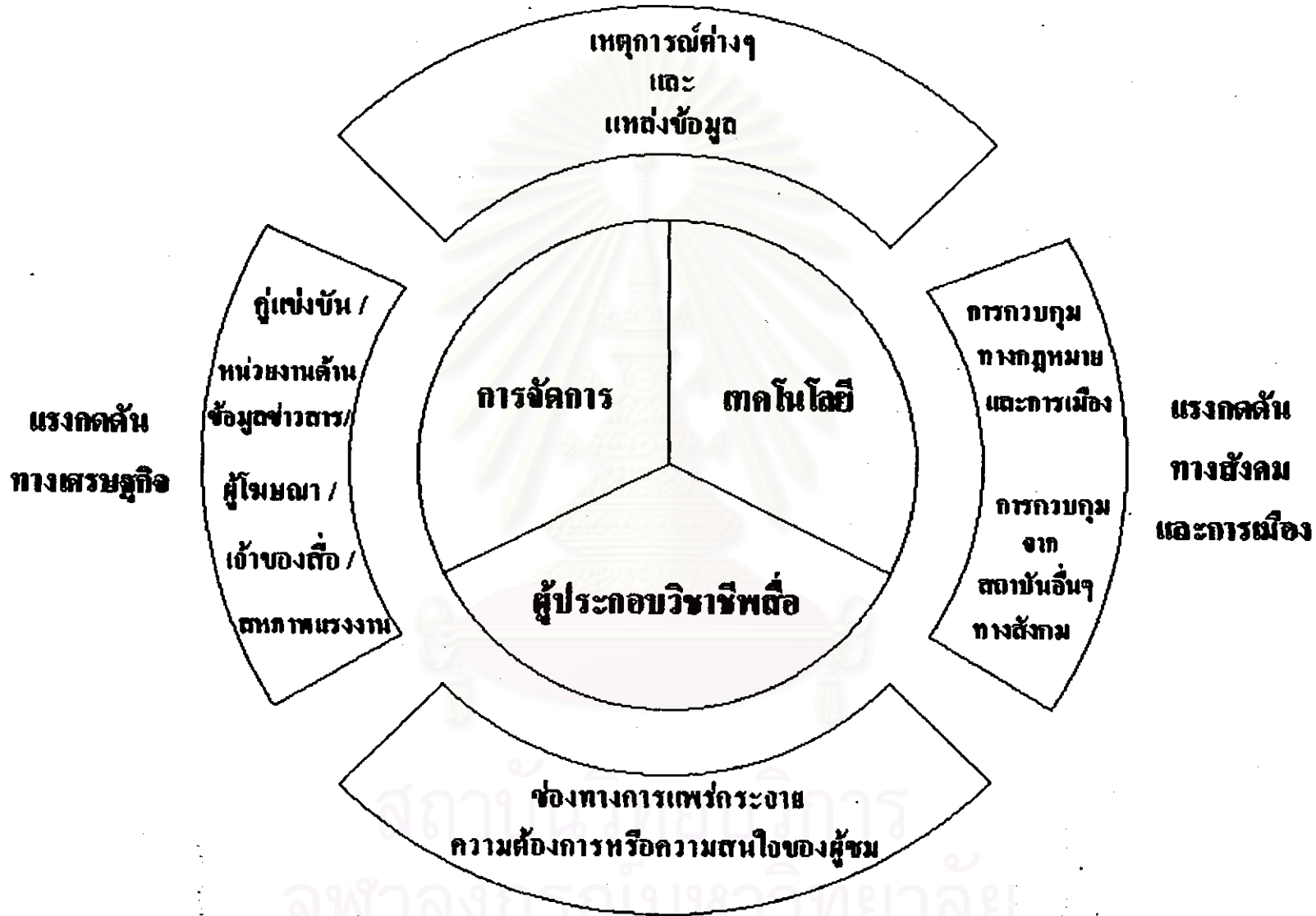
วัตถุประสงค์ที่ 3 ผู้เรียน 10% บรรลุ

ค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 70% เช่นกัน แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาปรับปรุงในตัวอย่างนี้คือ การให้การเรียนรู้ในวัตถุประสงค์ที่ 3 ยังบกพร่องอยู่ ดังนั้นควรมีการประเมินผลแต่ละ วัตถุประสงค์ให้เข้มข้น

นอกเหนือจากการทดลองหรือทดสอบโดยตรงแล้ว ผู้ประเมินรายการควรจะไปร่วมดู เทปโทรทัศน์กับกลุ่มเป้าหมายด้วย แล้วสังเกตปฏิกิริยา ความสนใจ ความเบื่อหน่ายของเขา ต่อรายการ โดยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการสอบถามถึงสิ่งที่เขาได้รับชมและความเข้าใจของ เขาต่อสิ่งนั้นในทุกๆ แห่งก็จะทำให้การประเมินผลนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ นอกจากกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่มีขั้นตอนการผลิต รายการที่ค่อนข้างยุ่งยากและสลับซับซ้อนมากมายดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ กว่าที่รายการโทรทัศน์ รายการหนึ่งจะถูกผลิตขึ้นมาได้นั้นยังจะต้องผ่านการก่อกองความคิดและผ่านการ พิจารณาที่รอบคอบ เพื่อศึกษาหาความเป็นไปได้ของรายการที่จะผลิตขึ้นมา โดยมีเงื่อนไขและ ข้อตกลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นด้วยภาวะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสื่อมวลชนที่อยู่ในฐานะผู้ผลิต กับสถาบันต่างๆ ในสังคม อันจะส่งผลกระทบต่อภาพทาบของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อ การศึกษาด้วย ในฐานะที่ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยงานองค์กร ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ที่อยู่ในระบบสังคมนั่นเอง

ดังนั้นการวิเคราะห์บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานี้ เพื่อที่จะตอบ คำถามที่ว่า ปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละ ขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ และปัจจัยเหล่านั้นมีผลอย่างไรบ้างนั้น ผู้วิจัยจึงใช้ แบบจำลององค์กรสื่อสารมวลชนท่ามกลางภาวะแวดล้อมทางสังคม (The Media Organization in a Field Social Forces) ของ McQuail (1994: 190-192) มาเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ ในงานวิจัยนี้

แผนภาพที่ 3 องค์การสื่อสารมวลชนท่ามกลางภาวะแวดล้อมทางสังคม

McQuail กล่าวไว้ว่า องค์การสื่อสารมวลชนตกอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันทั้งจาก “ภายนอก” และ “ภายใน” ซึ่งจะมีผลต่อการตัดสินใจขององค์กร ดังนั้นเมื่อพิจารณาจาก “แบบจำลององค์การสื่อสารมวลชนท่ามกลางภาวะแวดล้อมทางสังคม” นี้แล้ว จึงพบว่าปัจจัยที่มี ส่วนผลักดันให้ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาได้แสดงบทบาทในการผลิต “รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา” (ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งปัจจัยเชิงบวก และปัจจัยเชิงลบที่มีผลต่อพัฒนาการ ของรายการนั้นๆ) หรือที่เรียกว่าเป็น “ปัจจัยการผลิตรายการโทรทัศน์” นี้ สามารถแบ่งออกได้ เป็น 2 ประเภท คือ

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือมีขึ้นภายในตัว “องค์กรผู้ผลิตรายการ” ซึ่งอาจควบคุมให้เป็นไปในแนวทางใดก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับ “นโยบาย” ขององค์กรเป็นสำคัญ โดยปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

1.1 การจัดการ (Management)

1.2 เทคโนโลยี (Technology)

1.3 ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อ (Media Professional) (ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ภูมิหลัง อุคมการณ์ และทัศนคติของผู้สื่อสาร)

2. ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยที่มีที่มาจากแหล่งอื่นๆ อันมีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลโดยตรงหรือโดยอ้อมกับกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ขององค์กร ดังนั้นปัจจัย ประเภทนี้จึงเป็นสิ่งที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามสภาวะการณ์หรือนโยบายในช่วงเวลานั้นๆ อาทิ จากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “เป็นปัจจัยที่ ยากต่อการควบคุมหรือกำหนดให้เป็นไปตามความประสงค์ขององค์กร” โดยปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

2.1 เหตุการณ์ต่างๆ และแหล่งข้อมูล

2.2 ช่องทางการแพร่กระจาย (สถานี) และความต้องการหรือความสนใจของผู้ชม

2.3 แรงกดดันทางเศรษฐกิจ เช่น คู่แข่งขัน หน่วยงานด้านข้อมูลข่าวสาร ผู้โฆษณา เจ้าของสื่อ และสภาพแรงงาน

2.4 แรกกคดันทางสังคมและการเมือง เช่น การควบคุมทางกฎหมายและการเมือง รวมถึงการควบคุมจากสถาบันอื่นๆ ทางสังคมด้วย

นอกจากนี้ ยังมีปรากฏทางสังคมอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาคั้งนี้ก็คือ ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง “ผู้อุปถัมภ์” (Patron) กับ “ผู้รับอุปถัมภ์” (Client) ที่มีอยู่ในระบบการทำงานแบบสังคมไทย ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เพราะ “ระบบอุปถัมภ์” (Patron-client) ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับแสดงบทบาทของคนในสังคมไทยมาช้านานแล้ว โดยเฉพาะการแสดงบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่มีต่อผู้ร่วมงานนั้น ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อศึกษามีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นทั้ง “ผู้อุปถัมภ์” และ “ผู้รับอุปถัมภ์” ในเวลาเดียวกัน Scott (1977) (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539: 47-270) กล่าวถึงลักษณะของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ว่า เป็นความสัมพันธ์คู่ (ระหว่างคน 2 คน) ที่เป็นกลไกของความสัมพันธ์ (Instrumental Relationship) ในลักษณะที่บุคคลหนึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ (ผู้อุปถัมภ์) ที่จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของคนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์ หรือทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่า (ผู้รับอุปถัมภ์) ผู้ซึ่งจะต้องตอบแทน โดยการให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้บริการผู้อุปถัมภ์

ความผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นที่เข้าใจในความหมายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์คู่ (Dyadic) และเป็นไปตามข้อตกลง (Contractual Relationship) บนพื้นฐานของความผูกพันในลักษณะของการสนองตอบซึ่งกันและกัน แม้ว่าจะไม่เท่าเทียมกันก็ตาม ซึ่งถ้าพิจารณาในเชิงอุดมคติแล้วมักจะ เป็นในรูปแบบของความรักใคร่ชอบพอกัน มีลักษณะเป็นการส่วนตัวและเป็นความสัมพันธ์ในเชิงซ้อน (Multiplex Relationship) ที่มักจะแสดงออกโดยข้อผูกพันของการสนองตอบต่อกัน และกัน รวมถึงข้อผูกพันทางศีลธรรมด้วย อย่างไรก็ตาม โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับการอุปถัมภ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงมักจะมีลักษณะของความสัมพันธ์ในด้านของการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานภาพในการครองครองของแต่ละฝ่าย ในทางปฏิบัติความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการกคช้ขุครีค และโดยที่สุดเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจนั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับอุปถัมภ์จะตกอยู่ในจุดหนึ่งระหว่างสองขั้ว คือ ขั้วของการมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากระหว่างญาติและเพื่อนสนิท และขั้วของการมีความ

สัมพันธเชิงอำนาจ และที่เป็นไปตามข้อสัญญาระหว่าง “ผู้ยิ่งใหญ่” (Big Man) หรือนายจ้าง โดยมีเงื่อนไข 3 ประการที่จะช่วยแยกความแตกต่างของลักษณะของความสัมพันธระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์คือ ความไม่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธส่วนตัว และความสัมพันธที่ยึดหยุ่นไม่เฉพาะเจาะจง

นอกจากนี้ Scott ยังได้กล่าวถึงความแปรผันในความสัมพันธระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (Variation in Patron-client Ties) ที่ช่วยแยกความแตกต่างของความสัมพันธระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ได้ตามลักษณะดังต่อไปนี้

1. ฐานทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์ (The Resource Base of Patronage)

ผู้ที่จะเป็นผู้อุปถัมภ์จะรวมกลุ่มของผู้รับอุปถัมภ์ได้ก็โดยมีความสามารถที่จะช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ได้ก็โดยมีความสามารถที่จะช่วยเหลือผู้รับอุปถัมภ์ การลงทุนในทรัพย์สินต่างๆ นั้นผู้อุปถัมภ์คาดหวังผลตอบแทนในเชิงทรัพยากรมนุษย์ในรูปของความผูกพันที่แน่นแฟ้นและจำนวนของผู้รับอุปถัมภ์ที่มีความผูกพันกับเขา ทรัพยากรพื้นฐานหรือลักษณะของสินทรัพย์ที่ผู้อุปถัมภ์มีอาจจะแตกต่างกันอย่างมาก วิธีหนึ่งที่ใช้กำหนดความแตกต่างในทรัพย์สินคือความเป็นเจ้าของทรัพย์สินเหล่านั้นโดยตรง ในแง่ที่ทรัพย์สินของผู้อุปถัมภ์อาจเป็น

1.1 ความรู้และความเชี่ยวชาญของคน จัดเป็นทรัพยากรที่หายากที่สามารถส่งเสริมสถานภาพ สุขภาพ หรือความอยู่ดีกินดีของอีกฝ่ายหนึ่งได้ครบเท่าที่ทรัพยากรเหล่านี้อยู่ที่ความรู้ ความคงทนถาวรจะมีมากกว่าทรัพยากรที่เป็นวัตถุ แม้ว่า “ระยะเวลา” ของการเป็นผู้เชี่ยวชาญจะมีข้อจำกัด แต่อาจใช้ได้ด้อยๆ ไปโดยไม่ลดน้อย ทรัพยากรต่างๆ เหล่านี้โดยเปรียบเทียบแล้วมีความยั่งยืนแม้ว่าจะไม่เสมอไป

1.2 การเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติโดยตรง เป็นเครื่องมืออย่างที่สองในการสร้างสมผู้รับอุปถัมภ์ ทรัพยากรประเภทนี้สามารถสูญสลายได้ง่ายกว่าความเชี่ยวชาญ เช่น เจ้าที่ดินจะมีที่ดินนักธุรกิจจะมีงานจ้าง และเจ้าของร้านมีเงินสดอยู่ในจำนวนที่ค่อนข้างชัดเจน แต่ละคนจะต้องระมัดระวังว่าการลงทุนในทรัพยากรเหล่านี้จะต้องให้ได้ผลตอบแทนมากที่สุด ยิ่งไปกว่านั้นเช่นเดียวกับทรัพย์สินอื่นๆ ทรัพย์สินส่วนตัวเหล่านี้อาจถูกยึดครองหรือถูกจำกัดการใช้เมื่อไรก็ได้

1.3 การเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติที่คนไม่ได้เป็นเจ้าของโดยตรง แต่อาศัยผู้อื่นหรือโดยตำแหน่ง หรือสินทรัพย์ทางอ้อมตามตำแหน่ง (Indirect Office Based Property) ในที่นี้หมายถึง

ผู้อุปถัมภ์ที่สร้างผู้รับอุปถัมภ์ของตนโดยการใช้จ่ายทรัพย์สินที่มีผู้มอบความไว้วางใจให้ เช่น การใช้อำนาจในเรื่องการจ้างงาน การเลื่อนขั้น การช่วยเหลือ การให้สวัสดิการ ใบอนุญาต และสิทธิทรัพย์สินที่หายากอื่นๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างเครือข่ายของบริวารส่วนตัว ทรัพย์สินที่ได้มาตามตำแหน่งมักเป็นสิ่งที่มีความมั่นคงน้อยที่สุด เพราะว่าสิ่งที่พอจะใช้ประโยชน์ได้นั้นขึ้นอยู่กับความต่อเนื่องในการคงอยู่ในตำแหน่ง ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วอาจให้หรือถูกเรียกคืนโดยฝ่ายที่ตามได้

2. ฐานทรัพยากรของผู้รับอุปถัมภ์ (The Resource Base of Clientage)

ในฐานะเป็นคู่สัมพันธ์ที่จะต้องตอบแทนกัน ผู้รับอุปถัมภ์จะต้องช่วยเหลือและให้บริการแก่ผู้อุปถัมภ์เมื่อผู้อุปถัมภ์ต้องการเช่นกัน เราอาจจะแยกความแตกต่างในเรื่องเหล่านี้ได้ คือ

2.1 การให้บริการด้านแรงงานและการสนับสนุนทางเศรษฐกิจ

2.2 หน้าที่ทางทหารหรือการต่อสู้เช่นที่สมาชิกของกลุ่มโจรรับใช้หัวหน้า

2.3 บริการทางการเมือง เช่น การสนับสนุนคะแนนเสียงหรือเป็นตัวแทนของนักการเมือง

สำหรับการนำเอาแนวคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์มาพิจารณาในงานวิจัยนี้ ก็เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสังเกตลักษณะการแสดงบทบาทของผู้ผลิตราชการ ไทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่อยู่ในหน่วยงานราชการกับหน่วยงานเอกชน ว่า ระบบอุปถัมภ์นี้มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทของผู้ผลิตราชการ ไทรทัศน์เพื่อการศึกษามากหรือน้อยแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่ได้ทบทวนและรวบรวมมานั้นสนอทั้งหมดนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นภาพโดยรวมได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และสามารถสรุปออกมาเป็นข้อสันนิษฐาน (Proposition) ได้ดังนี้

1. ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาสามารถแสดงบทบาทได้มากกว่าหนึ่งบทบาท อันได้แก่ บทบาทของผู้ให้คำปรึกษาในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ (The *Expert Prescribers*) บทบาทของผู้ช่วยเหลือสนับสนุนทางการสื่อสาร (The *Communication Facilitators*) บทบาทของผู้ช่วยเหลือสนับสนุนในการแก้ไขปัญหา (The *Problem-solving Process Facilitators*) และ บทบาทของเจ้าหน้าที่เทคนิคทางด้านการสื่อสาร (The *Communication Technicians*)

2. บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ อันได้แก่ ขั้นตอนเตรียมการ (Preproduction) ขั้นตอนติดตั้งและซักซ้อม (Setup and Rehearsal) ขั้นตอนผลิตรายการ (Production) และขั้นตอนหลังผลิตรายการ (Postproduction) แตกต่างกัน

3. ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ แตกต่างกันไปตามปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ปัจจัยภายใน ได้แก่ การจัดการ (Management) เทคโนโลยี (Technology) และ ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อ (Media Professional)

- ปัจจัยภายนอก ได้แก่ เหตุการณ์ต่างๆ และแหล่งข้อมูล ช่องทางการแพร่กระจาย (สถานี) และความต้องการหรือความสนใจของผู้ชม แรงกดดันทางเศรษฐกิจ เช่น คู่แข่งขัน หน่วยงานด้านข้อมูลข่าวสาร ผู้โฆษณา เจ้าของสื่อ และสภาพแรงงาน แรงกดดันทางสังคมและการเมือง เช่น การควบคุมทางกฎหมายและการเมือง รวมถึงการควบคุมจากสถาบันอื่นๆ ทางสังคมด้วย

4. บทบาทของผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่อยู่ในหน่วยงานราชการกับ หน่วยงานเอกชน แตกต่างกัน